

NIEUWE UITGAVEN.

Beknopt Leerboek der Staathuishoudkunde, door
CHARLES GIDE, Hoogleraar in de Staathuishoudkunde te Parijs, voor Nederland bewerkt
door C. R. C. HERCKENRATH, te Groningen bij
J. B. WOLTERS, 1899.

Charles Gide, hoogleraar aan de rechtsgeleerde faculteit te Parijs, is de stichter van een maandelijksch tijdschrift de *Revue d'Economie politique* en de schrijver van een leerboek der Staathuishoudkunde, dat onder den titel van *Principes d'Economie politique* reeds herhaalde malen in Frankrijk is herdrukt. De tweede uitgaaf, die van 1889 dateert, bevat in alle hoofdstukken eene omwerking van de eerste; sedert dat tijdstip echter heeft het werk weinig verandering ondergaan, al heeft de schrijver zorg gedragen dat iedere uitgaaf, zoowel wat de aangehaalde literatuur als wat de feiten van het industriele leven betreft, op de hoogte was van haar tijd. Van de zesde uitgaaf heeft thans de heer Herckenrath eene Nederlandsche vertaling geleverd, hier en daar met critische noten des vertalers voorzien en op één punt, nl. het bankwezen, aangevuld met een kort overzicht van de geschiedenis der Nederlandsche Bank. Het geheel is een vrij omvangrijk boekdeel, 552 bladzijden groot. De titel der vertaling: *Beknopt leerboek der Staathuishoudkunde* is in dit opzicht een weinig misleidend. *Beknopt* is het boek slechts in zóover dat het minder groot is dan Mr. Pierson's *Leerboek*. Naar mijne meening zou de bruikbaarheid van dit nieuwe leerboek gewonnen hebben indien het nog vrij wat beknopter ware geweest. Wat hiervan zij, den heer Herckenrath komt de lof toe dat hij den grooten arbeid der vertaling met goeden uitslag heeft verricht. Wel verstaat ieder, die in

Nederland dit boek leest, genoeg Fransch om het boek ook in het oorspronkelijke te lezen; maar door de vertaling winnen dergelijke werken in bruikbaarheid. Met de eigen Nederlandsche termen der Staathuishoudkunde behooren de Nederlandsche economen volkomen vertrouwd te zijn. Een wetenschappelijk boek in het Fransch vindt reeds door de taal moeilijk ingang in onze ideeënwereld. Die vreemde taal is op den weg der studie een hindernis, die onophoudelijk en tot het eind toe wordt gevoeld.

Het is een buitengewoon moeilijke taak een goed leerboek van staathuishoudkunde te schrijven. Men strandt hier op Scylla, wil men Charybdis ontwijken. Een leerboek eischt scherpe begripsbepalingen, heldere uiteenzettingen en belangwekkende toelichtingen, ontleend aan het maatschappelijk verkeer maar welke tegelijk eenvoudig moeten zijn, namelijk niet mogen uitweiden over allerlei zaken en toestanden, die zelve weder verklaring behoeven, althans bij een leerling niet als bekend mogen worden ondersteld. Allerelei omstandigheden echter komen hier in den weg: de onnauwkeurige taal van het dagelijksch leven; de zamengesteldheid der maatschappelijke verschijnselen waar allerlei invloeden in elkaar grijpen, zoodat het hoogst moeilijk wordt een vraagstuk van zijn eenvoudigen kant aan te vatten ten einde geleidelijk tot het samengestelde op te klimmen; de uitgebreidheid van het terrein, waarop men zich beweegt en dat tot talrijke uitweidingen omtrent historie, wetgeving, statistiek, financiën, industrie, landbouw uitlokt, zonder welke uitweidingen de inhoud van het leerboek te abstract wordt en de belangstelling te weinig wordt geprikkeld. Hoe licht vervalt men hierbij in te groote uitvoerigheid en hoe licht worden de hoofdbeginselen onder den stroom der details verzwolgen. Van alle economische leerboeken, welke mij bekend zijn, blijft tot dus ver, m. i., wat den vorm betreft, dat van Mr. S. Vissering den prijs wegdragen. Hier prent door den eigenaardigen vorm eener reeks stellingen, telkens met toelichting, de leerstof zich gemakkelijk in den geest. De formuleering der stellingen dwingt van zelf tot scherpe omlijning der gedachte. Hare opeenvolging dwingt tot logischen gedachtengang. De scheiding tusschen tekst en toelichting maakt het overzicht gemakkelijk. De nummering der stellingen maakt korte verwijzingen mogelijk en verlicht den

arbeid van hem, die het gelezene wil samenvatten. Vissering's Handboek van Practische Staathuishoudkunde is, wat zijn inhoud betreft, zonder twijfel verouderd; doch zijn vorm blijft in mijn oog voor een leerboek onovertroffen. Daarnaast staat, eveneens in zijn soort zonder wederga, de lectuur, waarmede Mr. Pierson de Staathuishoudkunde heeft verrijkt. Wat een kennis blinkt in diens Leerboek door, welk een degelijke geleerdheid! Dat groote werk is echter meer een leesboek. Eene reeks van fraaie opstellen, te zamen vormende een weloverwogen stelsel, kan een voortreffelijke lectuur, doch voor onderwijs te breed van aanleg en te literarisch van inhoud zijn. De elegantie van den stijl verbiedt de denkbeelden, welke als 't ware de kern der betoogen vormen, scherp op den voorgrond te plaatsen. Het hulpmiddel van indeeling in korte paragrafen moet ter zijde worden gelaten. De leerling moet hier zijn weg vinden door eigen kracht en wat in dit opzicht van hem gevergd wordt is dikwijls niet weinig.

Het werk nu van Charles Gide staat in menig opzicht tusschen dat van de heeren Vissering en Pierson in. De paragrafen zijn over 't algemeen vrij kort en de meeste betoogen hebben zekeren didactischen vorm, zonder evenwel zich te leenen tot die gemakkelijke overzichten, welke Mr. Vissering heeft geleverd. Aan de andere zijde is de inhoud modern en veelzijdig, onderhoudend en opwekkend, zonder weder van de grondige kennis blijk te geven, welke ons in Piersons geschriften bekoort. Dikwijls zelfs is de inhoud al te vernuftig, al te oppervlakkig, al te Fransch. In ons land zijn wij gewoon prijs te stellen op zekere precisie bij 't geen zich in naam eener wetenschap aanmeldt. Men waardeert er de zorgvuldigheid, die de uitkomst is van zelfkritiek. In dit opzicht draagt het boek van Charles Gide het kenmerk van de nationaliteit des schrijvers. De opmerkingen, welke de heer Herckenrath af en toe in den tekst of in de noten heeft tusschengevoegd, hebben, dat spreekt haast van zelf, aan het geheel zijn fransch karakter niet kunnen ontnemen.

Vraagstukken omtrent praktische staatkunde en hervorming der maatschappelijke ordening kunnen, het is reeds door tal van schrijvers opgemerkt, o. a. door Stuart Mill in de voorrede van zijn hoofdwerk over Economie, bijna nooit op grond

van bloot economische overwegingen worden beslist; hare behandeling eischt historische kennis, kennis ook van actueele feiten, van verschillende takken van wijsbegeerte. Nu is het mij dikwijls voorgekomen dat de heer Gide bij pleidooien voor hervormingsplannen geen recht doet wedervaren aan de veelzijdigheid der vraagstukken, die hij opwerpt. Na een paragraaf b.v. waarin hij heeft medegedeeld hoe de verdeling der goederen tot stand komt (bl. 318), namelijk door ruiling naar den maatstaf der waarde van ieders voortbrengsel of dienst, werpt hij in de daaropvolgende paragraaf de vraag op; waarom deze wijze van verdeling niet geheel overeenkomstig de idee der gerechtigheid schijnt? In onze maatschappij acht hij den waarde-maatstaf onrechtvaardig, want monopolie zou er regel en vrije mededinging zou er uitzondering zijn. Wat men nu eigenlijk onder monopolie moet verstaan, wordt door Gide nergens gezegd. Hij blijkt bij deze gelegenheid er ontzaggelijk veel onder te begrijpen, zelfs de lichamelijke en geestelijke eigenschappen van hen, die arbeiden ('t geen den heer Herckenrath aanleiding heeft gegeven in eene noot op bl. 323 een woord van protest te schrijven). Ook wijst Gide op den landbouw, waar het immers dikwijls voorkomt dat gelijke arbeid niet steeds gelijke belooning erlangt. Onrechtvaardig heet daarom de bestaande verdeelingsmaatstaf. De heer Gide heeft tegen haar dat zij „geheel vreemd is aan eenige overweging van zedelijkheid en rechtvaardigheid.“

Dit laatste kan men gereedelijk toestemmen. Bij de vaststelling van den inhoud van ruil- of koopcontract geven de belangen en behoeften der partijen den doorslag. Welk idee van Recht of Moraal zou den prijs van het graan uit Amerika of den prijs van den wijn uit Frankrijk moeten bepalen? Heeft de heer Gide wel eens de vraag beantwoord hoe het handelsverkeer mogelijk zou zijn indien de landbouwproducten er zouden moeten worden verkocht naar verschillende prijzen, niet wegens verschil in hoedanigheid, maar wegens verschil in kosten van voortbrenging en van vervoer naar de markt? Wat is eigenlijk het ideaal van Recht of Moraal, dat aan den heer Gide voor den geest staat? Hij formuleert het nergens. Zijn rechtsphilosophie blijft voor de lezers een gesloten boek.

Dit alles zou van geen groot gewicht zijn indien het een enkele bladzijde uit een lijvig boek betrof. Maar de beoordeelingen en veroordeelingen in naam der Gerechtigheid vindt men hier menigmaal terug. In eene andere paragraaf, bijvoorbeeld, over de Rechtmatigheid der Pacht treft men een aanval tegen den bijzonderen Grondeigendom aan, alweder in naam van het Recht, doch met de erkenning dat die eigendom rust op het algemeen nut. Naar eene toelichting van deze tegenstelling tusschen Recht en Nut ziet de lezer tevergeefs uit. Ware zij hier niet onmisbaar geweest tegenover de wijdverbreide richting van het Utilisme, hetwelk juist in het algemeen nut den grondslag en de rechtvaardiging van rechtsinstellingen ziet? Alle pacht, landhuur of grondrente is, volgens Gide, uit den booze. „De pacht,” — zoo schrijft hij op bl. 449 — „is een vorm van inkomen die, hoewel oud en eerwaardig, ons anti-social toeschijnt, zooals het arbeidsloon „trouwens, en wij meenen dat het evenals dit bestemd is te „verdwijnen of ten minste over te gaan in een contract van samenwerking.” Van welken aard en inhoud zal deze samenwerking zijn? Hierop geeft Gide geen antwoord. Hij wenscht dat alleen zij grondeigenaars zullen zijn „die hun landerijen zelf vruchtbaar maken,” eene formuleering waaruit ik geene andere slotsom kan trekken dan dat landgebruik voortaan synoniem moet wezen met landeigendom. Ik kan althans dien eisch niet anders interpreteren volgens de woorden, waarin hij is vervat, al lees ik vlak daarna in eene noot de waarschuwing: „men moet dezen eisch niet opvatten in den zin van de grond aan de boeren,” want ik vraag, welke andere opvatting er aan te geven valt? Dit althans mag worden opgemerkt, dat wanneer de pacht als vorm van inkomen verdwijnen moet, slechts één weg hiertoe open ligt: opheffing van de klassen van eigenaars en pachters. Doch mij is het niet duidelijk in welken zin eene samenwerking tusschen verschillende belanghebbenden kan ontstaan waar men begonnen is hun verschil zelf op te heffen. Over het algemeen zijn alle beschouwingen in dit boek over landbouw, pacht, grondeigendom, halfbouw mij zwak, heel zwak voorgekomen. Tegen den uitvoerhandel bv. bezigt (bl. 248) de schrijver een eigenaardig argument, hetwelk aanspraak zou kunnen maken op nieuwigheid indien het niet reeds jaren geleden

door den Amerikaan Carey was gebruikt: „Niet alleen de invoer, ook de uitvoer kan noodlottige gevolgen hebben. De landen b.v. die geregeld graan en fourage uitvoeren, zooals Rusland, mergelen op 't laatst hun grond uit, doordat iedere oogst vruchtbaar makende bestanddeelen aan den grond onttrekt, het is alsof zij stuk voor stuk den grond zelf uitvoerden.“

Volgens deze voorstelling zou de invoer van graan als 't ware een vreedzame annexatie van eens anders grond zijn. Een nieuw argument voor vrijheid van invoer in Nederland. Ik geloof echter dat onze Vereeniging voor Vrij Ruilverkeer bezwaar zal hebben dit argument te bezigen.

Als van zelf dringt zich de vraag op tot welke school de schrijver behoort?

De eerste hoofdstukken van het boek bevatten, onder tal van scherpszinnige opmerkingen omtrent de geschiedenis en de methode der Economie, een overzicht van de verschillende scholen, waarin de economen volgens Gide te verdeelen zijn, en ook zijn eigen geloofsbekentenis. Terecht maakt de schrijver hier een onderscheid tusschen methode en richting. Men kan voor wetenschappelijk onderzoek eene oude methode bezigen, in de overtuiging dat zij de meest bruikbare is; doch men kan tevens in richting en aspiratiën voorstander zijn van diep ingrijpende hervormingen.

Wat nu de methode betreft, blijkt Gide een volgeling van Adam Smith te zijn. Aanvankelijk heeft het wel den schijn alsof hij zich tegen de deductieve methode verklaart, doch later (bl. 16) neemt hij haar zeer stellig tegen de inductieve methode in bescherming en blijkt het, dat hij de deductie slechts in zoover afkeurt als zij van algemeene stellingen mocht uitgaan, welke buiten alle ervaring om verkregen zijn, eene methode, die eigenlijk de speculatieve heet tegenover die van ervaring. „Het is niet de deductieve methode, doch den dogmatischen geest, dien wij behooren te vermijden,“ schrijft hij op bl. 17, na op de onmacht te hebben gewezen om langs zuiver inductieven weg „de algemeene voorwaarden“ op te sporen, „die overal de economische verschijnselen bepalen.“

Terwijl evenwel de schrijver niet alleen in naam maar ook blijkeus het geheele beloop zijner uiteenzettingen de methode

bezig der klassieke economic, ontleent hij niet aan haar zijne aspiratiën. Elders vindt hij zijn idealen: De „liberale school“ — deze uitdrukking is van Gide, — is hem te optimistisch en te veel gekant tegen een actief ingrijpen van den Staat in de economische verhoudingen. Veelmin echter sluit Gide zich aan bij de socialistische richting, aan welke hij een nog grooter optimisme verwijt, dat op overheidsdwang en vernietiging van de individueele vrije werkzaamheid moet uitloopen. Meer neiging vertoont hij voor het Staatssocialisme, althans hier zwijgt zijne kritiek. Ook de Christelijk-Sociale richtingen (die van de „katholieke school“ en de „protestantsche“) beschrijft hij met kennelijke ingenomenheid. Van deze protestantsche school (onze Franschman blijkt hiervan als hoofdleaders sommige Engelsche en Duitsche predikanten aan te merken) deelt hij mede, dat zij de mededinging tracht op te heffen en krachtig aandringt op de ontwikkeling van de coöperatieve vereeniging zoowel op het gebied der voortbrenging als op dat van het crediet en van het verbruik. In hoever echter deze laatste richting in Gide een geestverwant mag begroeten, wordt niet volkomen duidelijk. Wanneer men in de laatste hoofdstukken van het boek ontdekt dat de heer Gide de coöperatie vrijwel als eene panacée aanprijst, zou men hem onder de vaan der protestantsche predikers plaatsen, te eerder ook omdat hij in de 5e uitgaaf van het werk (bl. 38) uitdrukkelijk heeft verklaard: *„l'école coopérative à laquelle nous nous rattachons, s'appelle aussi l'école de la solidarité“*. Bij de laatste uitgaaf blijkt evenwel de schrijver het beginsel der solidariteit te beschouwen als grondslag van een nieuwe richting, — een vijfde richting, — welke al zijne sympathie heeft.

Wij bezitten dus, volgens het leerboek, vijf „scholen,“ die zich beijveren ieder op haar wijs het menschedom gelukkig te maken. Zullen ook de leerlingen, die het onderscheid tusschen deze allen in 't hoofd willen prenten, zich gelukkig achten? Die nieuwe school van de solidariteit, wat is zij eigenlijk? „Zij tracht“ — schrijft Gide, — „de voornaamste desiderata van het socialisme te bereiken, maar langs den weg van de vrije samenwerking en niet van de gedwongen samenwerking, die het Collectivisme kenmerkt. Zij stelt meer prijs op vrijheid dan op gelijkheid en doet haar best de onvermijdelijke solida-

riteit waaronder wij leven, in eene contractueele of ten minste in eene vrijelijke aanvaarde solidariteit te herscheppen, de eenige manier waarop zij eene zedelijke waarde kan verkrijgen. Overigens is zij niet afkeerig van staatsinmenging, wanneer de wet b. v. in den vorm van reglementeering van den arbeid, maatregelen omtrent ongezonde wóningen, of tegen vervalschingen van levensmiddelen, de verlaging van het volk tracht te voorkomen, of zelfs wanneer zij door sommige vormen van verplichte vereeniging of voorzorg of door misbruik van het eigendomsrecht te voorkomen, de verschillende klassen van de natie een geest van solidariteit tracht in te prenten. Ongetwijfeld krijgt zooals wij gezegd hebben, de solidariteit eerst een zedelijke waarde voor zoover ze vrijwillig wordt, maar juist de solidariteit die door de wet wordt opgelegd kan onmisbaar worden om het terrein voor te bereiden waarop zich later de vrije samenwerking zal ontfouwen."

De hier geschetste richting des schrijvers komt voornamelijk uit in de groote beteekenis, welke hij aan de coöperatie hecht. Doch vermits een leerboek der Economie ook tal van andere onderwerpen behoort te behandelen, de algemeene organisatie van den voortbrengenden arbeid, het internationale ruilverkeer, het muntwezen, het crediet, het bankwezen, mag het ons niet verwonderen dat op verreweg het grootste deel van het werk de richting geen merkbaren invloed uitgeoefend heeft.

Dat grootste deel gelijkt sprekend op een modern boek der klassieke school, bewerkt naar de fransche manier, levendig, vol actualiteiten. Gelukkig gekozen voorbeelden maken de beginselen duidelijk. De statistiek wordt hier in dienst gesteld van de anecdote. Onze aandacht wordt gevestigd op katoenen zakken, zoo groot dat de geheele aardbol er in kan worden gestopt, op pantserschepen, die door 300.000 roeiers worden voortbewogen, op de kracht, welke noodig is om de aarde te bewegen uit haar baan. Men herkent in den schrijver een landgenoot van Jules Verne. Bij de lezing van menig hoofdstuk wanen wij ons op de vergadering eener debatingclub. Argumenten vóór, argumenten tegen, dan weér argumenten vóór en eindelijk weér argumenten tegen, — het boek geeft het levendig tooneel van een slagveld te aanschouwen, waar allerlei bewegingen worden uitgevoerd, schijngevechten en ernstige, terwijl het

aan den lezer wordt overgelaten te beslissen aan welke partij de overwinning verblijft.

Deze manier van schrijven heeft het onmiskenbare voordeel dat zij de aandacht spant, en dat zij, door hare rangschikking der argumenten, den lezer een overzicht van een vraagstuk doet verwerven. Zij nadert in menig opzicht den vorm van Visserings Handboek van Praktische Staathuishoudkunde. Niet altijd schijnt mij hierbij Gide ontsnapt te zijn aan het voor een leerboek ernstig gevaar dat aan sommige sophistische argumenten of aan weinig gewichtige omstandigheden een te belangrijke beteekenis wordt toegekend, terwijl de lezer verstooken blijft van de hulpmiddelen tot het vestigen van een eigen meening. De argumentatie is, hoe geestig ook, in wetenschappelijken zin dikwijls weinig zorgvuldig geformuleerd. Zij berust maar al te dikwijls op kunstmatig gewekt misverstand, althans op een strijd van meeningen, die van 't begin af had kunnen vermeden zijn door scherpe definitiën voorop te plaatsen en door eene weloverwogen terminologie te bezigen.

Deze laatste opmerking wensch ik toe te lichten door een voorbeeld. Gaan wij eens wat dieper in op bl. 201 der vertaling, alwaar de schrijver de kwestie van en den enkelen of den dubbelen standaard gaat behandelen.

Bij deze kwestie is slordigheid in de terminologie de hoofdbron van de moeite, welke velen ontmoeten, die van haar kennis willen nemen. Mits men zich nauwkeurig en eenvoudig uitdrukke, kan men haar, — het is mij dikwijls in de praktijk van het onderwijs en bij examina gebleken, — zeer wel aan oningewijden duidelijk maken. Er bestaat thans gelukkig omtrent de dogmatische zijde der kwestie tusschen de meest bevoegde auteurs zekere overeenstemming. Onder hen zullen wel altijd voor- en tegenstanders van internationaal bimetalisme gevonden worden; doch de strijd loopt eigenlijk over de meerdere of mindere waarschijnlijkheid van toekomstige feiten, hij vloeit niet hieruit voort dat men elkander niet begrijpt. Uit het bedoelde hoofdstuk bij Gide echter zal, naar mijn overtuiging, geen student de kwestie goed kunnen vatten, en wie diens terminologie volgt zal zich in de Nederlandsche zoowel als in de internationale literatuur over het muntvraagstuk niet te

huis gevoelen. Gide geeft van het vraagstuk eene onjuiste formuleering en zet het vervolgens in onjuiste termen uiteen.

Ik maak er geen grief van dat de schrijver gemakshalve de theorie van het vraagstuk van een veelvoudigen standaard beperkt heeft tot de twee metalen, waaromtrent het in de praktijk wordt opgeworpen, namelijk tot goud en zilver, maar stellig verkeerd acht ik de formulering van de kwestie:

„moet men nu de kenmerken en eigenschappen van wettig betaalmiddel aan beide toekennen of meer aan één van hen? Dat is het vraagstuk van den enkelen of den dubbelsten standaard en dat men ook wel noemt dat van het mono-metallisme of het bi-metallisme».

Neen, niet hierin bestaat het vraagstuk. In Nederland b.v. zijn gouden en zilveren munten wettig betaalmiddel, en toch bestaat in Nederland geen bimetallisme. Want in Nederland bestaat enkel van goud de vrije aanmuntung. Hoeveel muntsoorten in een muntstelsel wettig betaalmiddel zijn is een bijkomende omstandigheid, van welke het mono- of bimetallistisch karakter van het stelsel niet afhankelijk is.

Na op deze wijze de kwestie te hebben geposeerd, omschrijft Gide het monometallisme van goud als eene regeling waarbij „de gouden munt de eenige is die wettelijken koers heeft.» Juist het omgekeerde is waar. Wat is wettelijke koers? Gide heeft verzuimd dezen term toe te lichten. Een wettelijken koers vindt men bij die muntstukken, wier waarde enkel op wetsbepaling rust en derhalve onafhankelijk is van de metaalwaarde of, gelijk men wel eens, hoewel minder nauwkeurig, uitdrukt, van de intrinsieke waarde. Het eigenaardige van den gouden standaard is juist dat de koers van het goudstuk afhangt van de handelswaarde des gouds op de wereldmarkt. Er is inderdaad geen mogelijkheid om voor Gide's uitdrukking „wettelijke koers» eene beteekenis te vinden die met de feiten overeenstemt. Een oogenblik vreesde ik dat men hier met eene gebrekkige vertaling te doen heeft. Doch dit is niet het geval. In den franschen text staat: „la monnaie d'or est la seule qui ait cours légal.» Vertaalt men dit op andere wijs, b.v. door te schrijven dat alleen de gouden munt wettelijk in omloop is, dan vervalt men in nieuwe onjuistheid, want onze centen en guldens zijn evengoed wettelijk in omloop

als onze goudstukken. Het muntstelsel is in al zijn deelen door de wet geregeld, in Frankrijk evenzeer als in Nederland.

Verderop wordt de verwarring niet geringer. De volgende paragraaf (bl. 204) draagt het raadselachtige opschrift hoe de bimetallistische landen inderdaad slechts één munt hebben. Hoe is toch mogelijk dat men zoo iets doet drukken, terwijl men vlak te voren er op gewezen heeft dat ieder beschaafd land door de behoeften van het verkeer gedwongen is munten te gebruiken van verschillend metaal? Later blijkt het, dat de schrijver met dit opschrift bedoelt dat de tegenwoordige bimetallistische landen feitelijk slechts één standaardmetaal hebben, namelijk het goud. Men zou alzoo moeten gelooven, dat er bimetallistische landen zijn zonder dubbelen standaard. Het kost moeite dit alles te begrijpen. De waarheid is, dat Gide bimetallistische landen noemt (hij geeft er zelfs eene lijst van op blz. 209, en noemt daar de landen der Latijnsche Unie en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika), welke het inderdaad niet zijn. Het bimetallisme bestaat tegenwoordig enkel in theorie, doch nergens feitelijk; geen land ter wereld denkt er aan om het in te voeren, tenzij langs den weg van tractaat, waarbij ook andere staten zich verbinden hetzelfde te doen.

Evenmin als het bimetallisme in eenig land feitelijk bestaat, bestaat het daar krachtens de wet. Op blz. 208 beweert Gide dat de landen der Latijnsche Unie volgens de wet onder het bimetallistisch stelsel leven, doch in werkelijkheid den gouden standaard hebben. Ziehier nieuwe duisternis. In Frankrijk is het muntstelsel door de wet geregeld en bestaat er tusschen werkelijkheid en wet volmaakte overeenstemming. Welk een verwarring zou er voor het verkeer en voor de rechtspraktijk niet voortvloeien uit een munttoestand, waar wet en werkelijkheid met elkander in strijd waren? De fransche schrijver blijkt aan het woord bimetallisme twee beteekenissen te hechten, welke hij door elkander mengt: 1° van twee metalen munten wettig betaalmiddel, en 2° van twee metalen vrije aanmunting. Langs dien weg is hij er toe kunnen komen de Vereenigde Staten van Noord-Amerika op blz. 209 te rangschikken onder de bimetallistische landen en op blz. 211 den verkiezingsstrijd in 1896 tusschen Mac Kinley en Bryan in verband te brengen

met de hoop der landbouwers aldaar, dat een terugkeer tot het bimetallisme eene verheffing der prijzen zou ten gevolge hebben.

Ik meen thans genoeg omtrent het boek van Gide te hebben medegedeeld tot toelichting van den indruk, dien het mij gaf. Het boek is met veel talent geschreven, doch moet met zelfstandigheid van oordeel worden bestudeerd. Men vindt er tal van leerzame overzichten in, tal van fijne opmerkingen, tal van belangwekkende bijzonderheden. Wie echter meent dat om de Staathuishoudkunde te kennen, hij het werk slechts heeft in het hoofd te prenten, stelt zich aan teleurstelling bloot. Hierbij heb ik vooral het oog op hen, die bij de studie niet het voorrecht bezitten van hooger onderwijs, op hen die, gelijk zoo dikwijls voorkomt bij voorbereiding voor eene acte-examen Middelbaar Onderwijs in de Staathuishoudkunde, slechts weinig literatuur tot hunne beschikking hebben en weinig gelegenheid om van een vakman een critisch woord te vernemen, een vingerwijzing op den moeielijken weg.

De vertaling van Gide's werk is in elk geval een goede daad. Zij brengt in de Nederlandsche boeken een gelukkige varieteit. Een leerboek, dat tot nadenken aanspoort, heeft reeds hierom een groote deugd. Van Gide is het bekend dat hij niet goed te spreken is over de Parijsche Société d'économie politique, waarin men vele ouderwetsche aanhangers vindt van Bastiat's schrijftrant en smaak. Van zijn richting gaat menige stoot uit, die de belangstelling prikkelt en die in Frankrijk op het terrein der wetgeving grooten invloed heeft.

J. D'AULNIS DE BOUROUILL.
